

Ewa Stawicka¹

Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Wydział Ekonomiczno-Rolniczy
SGGW
Warszawa

Uwarunkowania rozwoju kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich

Determinants of human capital development in rural areas

Abstract. Meaning of knowledge and information as a factor of a rise of productivity and economic growth is discussed. The human capital level in rural areas and knowledge and information level are rather poor. The low level of general education and insufficient agricultural qualifications of those working in farms are a significant barrier hampering the introduction of modern means of production, and depressing economic growth. Increasing the education level of farm population might be instrumental in intensifying the process of structural changes. The most important role in changes belong to specialised institutions which can fund many useful programs.

Key words: education, knowledge of agriculture, lifelong learning, human capital

Synopsis. Celem pracy jest ukazanie ważności wiedzy w rozwoju gospodarstw rolnych. Zobrazowano poziom wykształcenia polskich rolników oraz możliwości podejmowania przez nich edukacji, zdobywania nowej wiedzy i informacji. Zwrócono również uwagę na rosnące zainteresowanie rolników zdobywaniem nowej wiedzy.

Słowa kluczowe: edukacja, wiedza zawodowa, kształcenie ustawiczne, kapitał ludzki

Wstęp

Wiedza i umiejętności rozstrzygają o tempie ogólnego rozwoju, poziomie dobrobytu, jakości życia, wpływają też na rozwój gospodarki. Podnoszenie kwalifikacji i zdobywanie nowej wiedzy w znacznej mierze pozwala ludziom unikać ubóstwa i żyć mądrzej. Golinowska [1999] twierdzi, że „ludzie lepiej wykształceni i pogłębiający wiedzę o otaczającym świecie częściej i lepiej zabezpieczają się przed ryzykami socjalnymi (są przezornymi), bardziej mobilni i aktywni. Prowadzą zdrowszy styl życia, umieją współdziałać z innymi w zabezpieczaniu się przed problemami socjalnymi oraz w walce z ich przewyciężaniem”. Również Wierzbołowski [2006] potwierdza, że „edukacja wpływa na rozwój cech osobowościowych takich jak: samodzielność, odpowiedzialność, kreatywność, umiejętność współpracy, zdolność szybkiego przystosowywania się do dynamicznie zmieniającego się otoczenia oraz, co wypada uzupełnić, umiejętność wyszukiwania właściwej informacji wśród rosnącej liczby dostępnych komunikatów i jej wykorzystania w życiu osobistym i społecznym”. Słabo wykształcone społeczeństwa są mało otwarte na innowacje, cechują się niską aktywnością, a to jest wręcz przeszkodą w budowaniu nowej gospodarki. Natomiast szybkie zmiany na globalnym rynku stawiają nowe wyzwania dla wszystkich mieszkańców, wymagają pracy „nad sobą” a również dostosowywania mentalnościowego.

---

¹ Dr inż.

Poziom wykształcenia polskich rolników

Dane liczbowe dotyczące poziomu wykształcenia ludności z obszarów wiejskich, w dłuższym przekroju czasowym potwierdzają, że występuje poprawa wykształcenia, a kapitał ludzki na polskiej wsi rośnie (tabela 1). Stopniowa poprawa wykształcenia osób pracujących w rolnictwie jest jednak spowodowana naturalnym procesem odchodzenia najstarszych, którzy zazwyczaj posiadali wykształcenie podstawowe lub niepełne podstawowe, rzadziej zaś podnoszeniem kwalifikacji. Odsetek osób w wieku 15 lat i więcej posiadającej wykształcenie ponadpodstawowe zwiększył się z około 15% w 1960 r. do około 60% w 1995 r. i do około 67% w 2002 roku. Odsetek osób, które ukończyły zasadniczą szkołę zawodową zwiększył się ośmiokrotnie, natomiast osób, które posiadały wykształcenie średnie lub wyższe około trzykrotnie. Relatywnie szybsze na wsi niż w mieście tempo wzrostu odsetka osób z wykształceniem wyższym i średnim doprowadził do pewnego zmniejszenia się luki edukacyjnej między miastem a wsią. Jest ona jednak nadal bardzo głęboka, zwłaszcza w odniesieniu do wykształcenia wyższego, a poziom wykształcenia mieszkańców wsi jest ciągle niższy w porównaniu z ludnością miast [Frenkiel 2003].

Pozytywnym zjawiskiem jest fakt coraz większej liczby uczącej się i studiującej młodzieży pochodzącej z obszarów wiejskich. Edukacja stała się jednym ze sposobów na znalezienie pracy, z jednej strony pozwala wzbogacać wiadomości i umiejętności, a z drugiej strony jest warunkiem koniecznym znalezienia dobrej pracy. Obecnie na studiach wyższych młodzież wywodząca się ze wsi stanowi 23,9% ogółu studentów. Młodzież wiejska wybiera jednak szkoły o niższym prestiżu i jakości kształcenia, najczęściej uczelnie niepubliczne oraz tradycyjne kierunki studiów. Natomiast młodzież z miast wybiera częściej publiczne i renomowane uczelnie, które kształcą na wysokim poziomie, oraz kierunki aktualnie modne i bardziej przyszłościowe [Fedyszak-Radziejowska 2005]. Lepiej wykształcona młodzież z obszarów wiejskich rzadko natomiast pozostaje w swoich rodzinnych stronach, problemem jest więc opuszczanie wsi przez najzdolniejszych, którzy w największym stopniu mogliby pełnić rolę inicjatorów zmian. Dużą pomyłką ze strony władz rządzących było przekazanie nadzoru nad szkołami rolniczymi Ministerstwu Edukacji, co spowodowało, że szkoły te przestawały istnieć lub bardzo często zmieniały profil i sposób kształcenia młodzieży. W efekcie coraz mniej osób, które wykonują zawód rolnika, ma przygotowanie rolnicze. Obecnie, aby zapobiec temu zjawisku Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi ponownie przejmuje szkoły rolnicze, ale nie wszystkie. [Ministerstwo... 2006].

Analizując wykształcenie mieszkańców obszarów wiejskich, należy zwrócić uwagę na edukację kobiet, szczególnie młodszych, które charakteryzują się wyższym poziomem wykształcenia niż mężczyźni. Można nawet mówić o przewadze kobiet nad mężczyznami w posiadaniu wykształcenia wyższego, policealnego i średniego. Ciekawym jest jednak, że stopień wykorzystania tych kwalifikacji nie przejawia się w sposób praktyczny w gospodarstwach rolnych. Zasadnicze funkcje decyzyjne w indywidualnych gospodarstwach rolnych należą do mężczyzn [Szemberg 1996].

Alarmująco zła jest natomiast sytuacja dotycząca wykształcenia osób kierujących gospodarstwem rolnym, według ostatniego Spisu Rolnego jedynie 19,9% rolników posiadało wykształcenie o kierunku rolniczym, 29,9% posiadało tylko kurs rolniczy, natomiast osoby bez żadnego przygotowania rolniczego stanowiły odsetek równy 50,2%. Niski poziom wykształcenia kierowników gospodarstw może stać się barierą w

poszukiwaniu rozwiązań dla poprawy funkcjonowania gospodarstw oraz poszukiwaniu alternatywy poza rolnictwem.

Tabela 1. Ludność wiejska w wieku 15 lat i więcej według aktywności ekonomicznej, poziomu wykształcenia i związku z gospodarstwem rolnym, tys.

Table 1. Rural population of 15 years of age and more by education level and professional activity, thousand

Wykształcenie	Ogółem	Razem aktywni zawodowo
IV kwartał 2001		
Ludność wiejska związana z gospodarstwem rolnym		
Ogółem	6328	4120
Wyższe	157	141
Średnie zawodowe	986	825
Średnie ogólnokształcące	256	162
Zasadnicze zawodowe	2074	1764
Gimnazjum, podstawowe i niepełne podstawowe	2855	1227
Ludność wiejska niezwiązana z gospodarstwem rolnym (bezrolna)		
Ogółem	5120	2368
Wyższe	236	193
Średnie zawodowe	848	598
Średnie ogólnokształcące	232	120
Zasadnicze zawodowe	1589	1059
Gimnazjum, podstawowe i niepełne podstawowe	2215	398
I kwartał 2006 (w tys.)		
Ludność wiejska związana z gospodarstwem rolnym		
Ogółem	5712	3610
Wyższe	253	226
Średnie zawodowe i policealne	1087	893
Średnie ogólnokształcące	320	189
Zasadnicze zawodowe	1886	1519
Gimnazjum, podstawowe i niepełne podstawowe	2166	781
Ludność wiejska niezwiązana z gospodarstwem rolnym (bezrolna)		
Ogółem	6068	2828
Wyższe	447	364
Średnie zawodowe i policealne	1063	706
Średnie ogólnokształcące	408	206
Zasadnicze zawodowe	1835	1160
Gimnazjum, podstawowe i niepełne podstawowe	2315	392

Źródło: [Aktywność... 2006 i wcześniejsze]

Fakt marginalizowania zawodu rolnika, oraz zachowawcza postawa samych rolników w stosunku do doskonalenia zawodowego, niewielki przepływ wiedzy i informacji działa na niekorzyść polskiej wsi. Rosnącym wymaganiom konkurencji i zawiłych przepisów nie podoła rolnik, który nie posiada odpowiedniej wiedzy. Tym bardziej, że Polscy rolnicy mają i tak pewne opóźnienia „na samym starcie”. Jak czytamy w

„Agri Future”, w przypadku małych i średnich przedsiębiorstw rolniczych prawie 100% ma problemy z niższą wydajnością oraz słabszym wyposażeniem w sprzęt techniczny [Agri... 2005]. W prognozach Rady Ministrów, które zostały zawarte w „Strategii Finansów Publicznych i Rozwoju Gospodarczego” można zaobserwować, że pomimo przewidywanej dalszej poprawy wykształcenia ludności wiejskiej, nadal utrzymywać się będą duże różnice w wykształceniu między miastem i wsią (tabela 2).

Tabela 2. Prognoza wykształcenia ludności Polski w wieku 18-64 w latach 2010-2020, %

Table 2. The prognosis of educational level for population 18-64 years of age in years 2010-2020, %

Wykształcenie	Lata		
	2000 (porównawczo)	2010	2020
Wieś			
Podstawowe	75	70	63
Średnie	23	27	32
Wyższe	2	3	5
Miasto			
Podstawowe	52	43	34
Średnie	38	44	49
Wyższe	10	13	17
Ogółem w Polsce			
Podstawowe	57	49	40
Średnie	35	40	46
Wyższe	8	11	14

Źródło: [Strategia... 1997].

Edukacja rolników w systemie pozaszkolnym

Relatywnie niski poziom wykształcenia i przygotowania zawodowego rolników powinien ulegać systematycznej poprawie, należy jednak dodać, że jest to proces długotrwały i wymaga zaangażowania szeregu instytucji. Po pierwsze rolnicy sami muszą rozumieć potrzebę zdobywania nowej wiedzy i informacji. W środowisku rolników brak jest szerokiej i aktywnej działalności popularyzatorskiej w zakresie upowszechniania informacji o korzyściach wynikających z posiadania kwalifikacji zawodowych, nowej wiedzy, a także możliwościach jej uzyskania, co świadczy o wciąż niskich aspiracjach edukacyjnych rolników. Tym bardziej istotne staje się kształcenie ustawiczne, które wiąże się ze zdobywaniem wiedzy i umiejętności przez cały okres życia. Początki oświaty dorosłych sięgają XVIII wieku, jej rozwój miał jednak różny przebieg historyczny². Definicja pojęcia kształcenia ustawicznego mówi, że „jest to każda forma uczenia się,

² Ruch oświatowy XVIII wieku wyrósł z kultury nauki i rozumu. Odradzająca się po upadku politycznym Rzeczypospolita, zgodnie z duchem epoki, zwróciła się ku oświacie. Ówczesnie podstawowym zadaniem była walka z analfabetyzmem. Po upadku niepodległej Polski zadania kształcenia dorosłych koncentrowały się na celach patriotycznych i narodowowyzwoleńczych, budziły świadomość narodową, ukierunkowane były na obronę języka polskiego, mowy ojczystej, kultury, tradycji. Współcześnie w drugiej połowie XX wieku przed kształceniem dorosłych stały nowe jakościowo cele i zadania, które wiązały się z szybkim rozwojem naukowo-technicznym [Kowalewski 2004].

podejmowana w jakimkolwiek momencie życia w celu wzbogacenia wiedzy, podniesienia kompetencji lub kwalifikacji zawodowych, obywatelskich lub społecznych” [Wołoszyn 2004]. Jak czytamy w dokumencie Recommendation on the Development of Adult Education „edukacja dorosłych oznacza kompleks zorganizowanych działań oświatowych, formalnych lub innych, mających na celu – niezależnie od treści, poziomu i metod – kontynuację lub uzupełnianie kształcenia w szkołach, uczelniach i uniwersytetach, a także naukę praktyczną, dzięki czemu osoby, uznawane za dorosłe przez społeczeństwa, do których należą, rozwijają swoje zdolności, wzbogacają wiedzę, doskonalą swoje techniczne i zawodowe kwalifikacje lub zdobywają nowy zawód, zmieniają swoje postawy i zachowania w zakresie wszechstronnego kształcenia osobowości oraz uczestnictwa w zrównoważonym i niezależnym rozwoju społecznym, ekonomicznym i kulturalnym” [za: Kowalewski 2004, s. 165]. Rozwój człowieka nie kończy się bowiem wraz z ukończeniem nauki na określonym poziomie, powinien trwać z taką samą intensywnością przez całe życie i wiązać się z samodzielną pracą nad sobą w zdobywaniu i pogłębianiu wiedzy. Warunkiem skuteczności kształcenia ustawicznego i samokształcenia jest dobrowolność podejmowania działań, świadomie zamierzony cel, wytrwałość i zaradność w działaniu oraz co jest bardzo ważne, zdolność do krytycznej samokontroli. Podkreślić należy, że koncepcja uczenia się przez całe życie obejmuje rozwój indywidualny i rozwój cech społecznych we wszystkich formach i wszystkich kontekstach, w systemie formalnym i nieformalnym, w szkołach, placówkach kształcenia zawodowego, uczelniach, placówkach kształcenia dorosłych, oraz w ramach kształcenia incydentalnego, a więc w domu, w pracy i w społeczności [Strategia... 1999].

W Polsce podejmowanie kształcenia pozaszkolnego nie jest zbyt powszechną formą poszerzania wiedzy. Osoby dorosłe po ukończeniu kształcenia formalnego bardzo rzadko doksztalcają się (tabela 3). Liczba osób doksztalcających się średniorocznie w Polsce w latach 2000-2002 wynosiła od 1,2 do 1,5 miliona, czyli od 8% do 10% pracujących w gospodarce (w innych krajach UE 20% pracujących). Szacunkowo każdy zatrudniony poświęcał na szkolenia w formach zorganizowanych średnio około 2 godzin rocznie, podczas gdy w pozostałych krajach Europy około 59-70 godzin rocznie [Strategia... 1999].

Szczególnie na obszarach wiejskich dążenie do poprawy wykształcenia nie jest zagadnieniem zbyt powszechnym, można dodać jednak, że na przestrzeni ostatnich lat występuje pod tym względem nieznaczna poprawa.

Podejmowanie edukacji szkolnej i pozaszkolnej uzależnione jest w dużym stopniu od już posiadanego wykształcenia. Osoby lepiej wykształcone chętniej podejmują wysiłek dalszego doskonalenia od osób na niższym poziomie intelektualnym. Można zatem mówić o pewnej zmianie mentalności i rozumieniu potrzeby doskonalenia. Edukacja wpływa na rozwój osobowości, uczy absorbowania i interpretowania informacji oraz motywuje do dalszego kształcenia. Ciągłe i systematyczne kształcenie jest istotnym czynnikiem wzrostu wydajności pracy oraz wpływa na inne aspekty życia ludzkiego, na zdrowotność i długość życia jednostek, a także determinuje ogólny dobrobyt ludzi.

W Polsce nadal na niskim poziomie pozostaje liczba osób z wykształceniem podyplomowym, choć relatywnie ulega poprawie (znaczna część ludzi uzupełnia wykształcenie wyższe lub podyplomowe w trakcie pracy). Większość osób podejmujących te formy kształcenia to młodzi pracownicy, tendencje według grup wiekowych przedstawiały się następująco (2003 rok): 25-29 lat z wykształceniem podyplomowym 10%, 30-34 lata 35%, 55-59 lat 2,5%.

Ogromną barierą jest natomiast brak wiedzy i nieumiejętność posługiwania się komputerem, poszukiwania właściwych informacji w Internecie. Ograniczony dostęp do

szkoleń i możliwości pogłębiania wiedzy w wielu przypadkach i dość często powoduje niechęć ludzi do pozyskiwania dodatkowej wiedzy i zachowawczą postawę w stosunku do zmian. Przejawia się ona niechęcią i nieumiejętnością korzystania z nowych informacji, nie reagowaniem na preferencje klientów, bądź też reakcją z opóźnieniem.

Tabela 3. Osoby w wieku 15-64 lata, które w ostatnich 4-ech tygodniach uczestniczyły w formach kształcenia pozaszkolnego, tys.

Table 3. Persons aged 15-64 who participated in the non-school forms education within the last 4 weeks, thousand

Miejsce zamieszkania	Ogółem	W tym kursy podjęte z własnej inicjatywy	Samokształcenie
IV kwartał 2003			
Ogółem	407	152	33
Miasto	320	125	26
Wieś	87	29	8
I kwartał 2004			
Ogółem	759	388	45
Miasto	549	262	32
Wieś	210	125	12
II kwartał 2005			
Ogółem	519	258	28
Miasto	419	211	25
Wieś	100	47	3
I kwartał 2006			
Ogółem	601	291	46
Miasto	492	239	41
Wieś	109	52	5

Źródło: [Aktywność... 2006 i wcześniejsze]

Możliwości kształcenia ludności z obszarów wiejskich

Istnieje wiele możliwości doskonalenia zawodowego przez dorosłych. Według Kowalewskiego [2004] można wyróżnić kilka typów kształcenia dorosłych, mianowicie:

- uczenie systematyczne, wyraża się systematycznym uczestnictwem w zajęciach, dużą częstotliwością spotkań oraz nauką własną w domu,
- systematyczne, krótkotrwałe uczenie, najczęściej za pośrednictwem kursów,
- powszechne i zwarte tematycznie cykle wykładów urządzane przez szkoły wyższe, związki zawodowe, instytucje kultury, stowarzyszenia edukacyjne,
- sporadyczne uczestnictwo w odczytach, wykładach, spotkaniach z profesjonalistami,
- uczenie przez poradnictwo, szczególnie indywidualne,
- edukacja pośrednia, polega na uczeniu się inicjowanym przez radio, TV,

- uczenie się przez działanie, polega na codziennym wykonywaniu czynności produkcyjnych, handlowych, administracyjnych, w toku których ludzie dorośli kształtują swoje umiejętności praktyczne.

Obecnie wśród oferowanych form kształcenia pozaszkolnego wyróżnić można wieczorowe i zaoczne studia podyplomowe, kursy kwalifikacyjne, samokształcenie kierowane oraz staże zawodowe i specjalistyczne [Witosław 2005]. Szkoły wyższe prowadzą kształcenie na poziomie wyższym, natomiast doksztalcenie w systemie studiów podyplomowych upoważnione szkoły i instytuty badawczo-rozwojowe. Kursy kwalifikacyjne prowadzone są przez placówki szkolne i inne podmioty gospodarcze posiadające do tego stosowne upoważnienia wydane przez resort edukacji. Ważną rolę w edukacji ludności obszarów wiejskich spełniają centra kształcenia ustawicznego (CKU) oraz centra kształcenia praktycznego (CKP), a także niektóre szkoły ponadgimnazjalne, które mają uprawnienia do prowadzenia kursów kwalifikacyjnych w zawodzie rolnika wykwalifikowanego i mistrza rolnika, mistrza hodowcy i mistrza pszczelarza. Przy placówkach szkolnych funkcjonują komisje egzaminacyjne do prowadzenia egzaminów eksternistycznych na poziomie technika, szkoły zawodowej oraz wykwalifikowanego rolnika lub robotnika rolnego. Łącznie w kraju bardzo niewiele, bo około 22 placówek szkolnych posiada uprawnienia do prowadzenia kursów kwalifikacyjnych i nadawania uprawnień rolniczych dorosłym, najwięcej z nich w województwie mazowieckim [Witosław 2005].

Usługi edukacyjne dla rolników świadczą również w szerokiej skali Związki Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych, szkoły, fundacje, stowarzyszenia, instytuty itp. Najpopularniejszymi jednostkami świadczącymi tego rodzaju usługi są ośrodki doradztwa rolniczego. Zajmują się one między innymi prowadzeniem różnego rodzaju działalności edukacyjnej skierowanej do rolników, do których zaliczyć można: szkolenia stacjonarne, szkolenia wyjazdowe, pokazy, lustracje-demonstracje, kursy, konkursy, olimpiady, wystawy, seminaria itp. Są poza tym najbardziej znane w środowisku wiejskim. Jednostki doradztwa rolniczego zatrudniają specjalistów-doradców różnych specjalności zawodowych, dysponują często dobrze wyposażoną bazą dydaktyczną. Ogłoszenia o harmonogramie kursów, szkoleń, seminariów są ogólnie dostępne na stronach internetowych placówek, bądź w innych źródłach przekazu jak gazetki lokalne, informacja u sołtysa, ogłoszenia na tablicach ogłoszeń itp. Oferty szkoleniowe tych jednostek są, a przede wszystkim powinny być, dostosowywane do realnych potrzeb edukacyjnych mieszkańców obszarów wiejskich. Organizacje doradcze, szczególnie po roku 2004 wdrażają alternatywne podejścia w działalności doradczej w stosunku do tradycyjnych modeli działania, mianowicie badają potrzeby rolników oraz coraz częściej starają się włączać rolników w proces rozwiązywania problemów. Szkolenia dla rolników są w większości bezpłatne, natomiast specjalistyczne kursy są odpłatne. Z roku na rok zwiększa się również liczba organizowanych szkoleń przez ODR-y. W samym województwie mazowieckim liczba kursów średniorocznie w latach 1995-2006, ale również liczba uczestników szkoleń zwiększyła się prawie dziesięciokrotnie (tabela 4). Jednak jednostki te nie uzyskały uprawnień do przeprowadzania egzaminów państwowych dla osób ubiegających się o uzyskanie kwalifikacji rolniczych na poziomie wykwalifikowanego rolnika i zawodów pokrewnych, a także na poziomie szkoły zawodowej w zawodach rolniczych. Brak również środków finansowych na dofinansowanie kształcenia ustawicznego dorosłych.

W ostatnich latach wzrosły fundusze na wspieranie kapitału ludzkiego na obszarach wiejskich, są one w dużej mierze zasilane z UE. Należy wspomnieć o planie finansowym w

ramach jednego z programów, mianowicie Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego na lata 2004-2006, który skierowany był na rozwój lokalny i regionalny w województwach. Przeznaczony był on na finansowanie różnorodnych priorytetów, w tym na wzmocnienie rozwoju zasobów ludzkich w regionach. Celem tego priorytetu było stworzenie warunków dla rozwoju zasobów ludzkich na poziomie lokalnym i regionalnym poprzez wzrost poziomu wykształcenia, podniesienia umiejętności zawodowych, nabywanie nowych kwalifikacji zawodowych zgodnych z wymaganiami rynku, promocje przedsiębiorczości i innowacji. W ramach priorytetu można również wskazać na główne zadania do spełnienia:

- dążenie do zwiększenia poziomu wiedzy i kwalifikacji zawodowych mieszkańców obszarów wiejskich i obszarów restrukturyzacji przemysłów,
- zmianę kwalifikacji zawodowych dla osób odchodzących z rolnictwa,
- umożliwienie nauki w szkołach ponadgimnazjalnych oraz uczelniach wyższych dla młodzieży z obszarów wiejskich,
- promowanie przedsiębiorczości.

W ramach drugiego priorytetu przewidziano sześć działań [Rosińska 2005]:

- rozwój umiejętności powiązanych z potrzebami regionalnego rynku pracy i możliwości kształcenia ustawicznego w regionie,
- wyrównywanie szans edukacyjnych poprzez programy stypendialne,
- reorganizację zawodową osób odchodzących z rolnictwa,
- reorganizację zawodową osób zagrożonych procesami restrukturyzacyjnymi,
- promocję przedsiębiorczości,
- regionalne strategie innowacyjne i transfer wiedzy.

Również w ramach Narodowej Strategii Spójności powstał Program Operacyjny Kapitał Ludzki (PO KL) na lata 2007-2013, który zakłada realizację 6 celów horyzontalnych. Między innymi znajduje się tam cel 2 dotyczący wzrostu zatrudnienia poprzez rozwój kapitału ludzkiego i społecznego, cel 5 dotyczący wzrostu konkurencyjności polskich regionów i przeciwdziałanie ich marginalizacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej i cel 6 dotyczący rozwoju obszarów wiejskich. Program Operacyjny Kapitał Ludzki wpisuje się w cel główny NSS 2007-2013 realizując drugi cel horyzontalny, tj. wzrost zatrudnienia poprzez rozwój kapitału ludzkiego i społecznego. Program Operacyjny Kapitał Ludzki realizuje ten cel za pośrednictwem głównego celu programu, który został sformułowany jako „wzrost poziomu zatrudnienia i spójności”.

Zmieniające się warunki społeczno-gospodarcze skutkują potrzebą przygotowywania ludzi do radzenia sobie z nowymi wyzwaniami. Wyżej wymienione placówki i programy przez nie realizowane powinny już niedługo dawać efekty, z uwagi na to, że wszystkie działania edukacyjne cieszą się coraz większym zainteresowaniem rolników. Instytucje pomocowe, które zajmują się poprawą zasobów ludzkich, mają również dużo do zrobienia w zakresie wymienionych zaleceń i postanowień. Aby osiągać zamierzone cele konieczna jest wola i ochota zarówno ze strony osób powołanych do wykonywania tych zadań jak i samych odbiorców wiedzy, czyli rolników. Istnieją jednak bariery wykorzystania możliwości edukacyjnych, a przez to rozwoju GOW, które przede wszystkim wypływają z utrzymującego się wciąż niskiego poziomu kapitału ludzkiego, głównie wykształcenia i aktywności mieszkańców obszarów wiejskich. Potrzeba zatem odnalezienia właściwego sposobu postępowania, aby wytworzyć pozytywną motywację i stwarzać rolnikom dogodne warunki oraz możliwości pogłębiania wiedzy i zdobywania umiejętności praktycznych.

Tabela 4. Zestawienie form szkoleniowych wykonanych w Mazowieckim Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Warszawie

Table 4. Training courses lead by MODR (Mazovian Extension Service Centre) Warsaw

Metody doradcze	Planowano	Liczba szkoleń	Liczba uczestników
rok 1995			
seminaria gminne	65	82	2085
szkolenia wiejskie	104	108	1803
pokazy	122	131	1160
wyjazdy szkoleniowe	18	18	430
seminaria wojewódzkie	12	16	834
kursy „kwalifikowany rolnik”		1	1
olimpiady		1	217
wycieczki	11	18	430
wystawy	2	14	-
ulotki	22	27	-
razem wszystkie działania		416	6 960
rok 2006			
szkolenia z zakresu agrobiznesu	336	318	4581
szkolenia z zakresu technologii produkcji rolniczej	98	1010	21412
szkolenia z zakresu rozwoju obszarów wiejskich	346	337	8090
szkolenia z zakresu gospodarstwa wiejskiego i agroturystyki	225	214	3080
szkolenia z zakresu ekologii	344	392	6714
inne szkolenia	84	89	3077
razem szkolenia	2 322	2 360	46 954
pokazy	748	728	6363
szkolenia wyjazdowe	339	368	7241
kursy	173	335	9172
konkursy	120	101	2322
olimpiady	9	72	1993
wystawy	104	102	-
kiermasze	5	12	-
razem wszystkie działania	3 890	4 078	74 045

Źródło: sprawozdania za lata 1995 i 2006, przygotowane przez zespół Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Warszawie.

Podsumowanie

1. Rosnącej konkurencji w strukturach Unii Europejskiej nie sprostają słabo wykształceni rolnicy, którzy nie posiadają aktualnej wiedzy zawodowej i informacji oraz wolno reagują na zmiany i innowacje.
2. Rolnicy muszą rozumieć sens istnienia pomocy finansowej, tj. przyjmować ją jako środek umożliwiający rozwój gospodarstwa a nie jako cel.
3. Służby doradcze, ale również szkoły rolnicze, oprócz organizowania szkoleń i przekazywania wiedzy powinny skupić się na ciągłych działaniach motywujących rolników i ich rodziny do pogłębiania wiedzy. Rolnicy powinni być objęci kompleksowymi działaniami oświatowymi dotąd, dopóki prowadzą gospodarstwo rolne.
4. Szkoły rolnicze powinny modyfikować swoją ofertę edukacyjną, lecz nie rezygnować z kształcenia w kierunkach rolniczych, wręcz przeciwnie zachęcać młodych ludzi do rozwoju w tym zakresie i pozostawiania na wsi przez wskazywanie na ogromne znaczenie sektora rolniczego w gospodarce.
5. Młodzi ludzie charakteryzujący się wysokim poziomem wykształcenia i umiejętności są ogromną szansą na inicjowanie zmian na obszarach wiejskich.
6. Rozwój rolnictwa polskiego i gospodarki opartej na wiedzy należy rozpocząć od przygotowania świadomości społecznej, zmiany nastawienia rolników do nauki (osiągnięć naukowych) i edukacji w ogóle. Jeśli osiągnięte będą te cele możliwe będzie wykorzystanie technik społeczeństwa informacyjnego do stopniowego unowocześniania tradycyjnego rolnictwa. Brak zmian w podejściu do ustawicznego uzupełniania wiedzy powodować będzie pogłębianie się luki edukacyjnej i zastój w rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, co w konsekwencji może spowodować jeszcze słabszą pozycję rolników w konkurencji na globalnym rynku

Literatura

- Agri Future for European Business Farmers. [2005].
Aktywność ekonomiczna ludności Polski. [2006]. GUS, Warszawa.
Fedyszak-Radziejowska B. [2005]: Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki zmian na polskiej wsi. [W:] Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich. A. Rosner (red.). IRWiR PAN, Warszawa.
Frenkiel J. [2003]: Ludność, zatrudnienie i bezrobocie na wsi. IRWiR PAN, Warszawa.
Golinowska S. [1999]: Dostęp do edukacji. *Polityka Społeczna* 3.
Kowalewski T. [2004]: Kształcenie dorosłych w dobie zmian rynkowych. [W:] Człowiek a rynek. Tom II. *Prace Wydziału Nauk Społecznych KUL* 92.
Ministerstwo Rolnictwa. [2006]. www.minrol.gov.pl
Rosińska J. [2005]: Wsparcie rozwoju zasobów ludzkich na obszarach wiejskich w ramach zintegrowanego programu operacyjnego rozwoju regionalnego. [W:] Rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich. M. Kłodziński i W. Dzun (red.). IRWiR PAN, Warszawa.
Sprawozdania za lata 1995 i 2006, przygotowane przez zespół Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Warszawie.
Strategia Finansów Publicznych i Rozwoju Gospodarczego. [1999]. Rada Ministrów, Warszawa.
Szemberg A. [1996]: Rolnictwo chłopskie w świetle wyników Spisu Rolnego 1994. cz. I. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* s. 10.
Wierzbowski J. [2006]: Społeczeństwo informacyjne a integracja Polski w ramach Unii Europejskiej. *Ekonomista* 1.
Witośław K. [2005]: Stan i kierunki kształcenia rolniczego oraz doskonalenia zawodowego w Polsce po reformie systemu edukacji. [W:] Zarządzanie wiedzą w agrobiznesie w warunkach polskiego członkostwa w Unii Europejskiej. M. Adamowicz (red.). Wyd. SGGW, Warszawa.
Wołoszyn J. [2004]: Wiedza istotnym zasobem w rolnictwie. *Problemy rolnictwa światowego* t. XII.